

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Ena Hasečić

Poetički i metodički aspekti u prozi Ahmeta Hromadžića

Završni magistarski rad

Sarajevo, 2019.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Ena Hasečić

Indeks br. 2764/2017; redovna studentica

Odsjek za književnosti naroda Bosne i Hercegovine i bosanski, hrvatski i srpski jezik;
nastavnički smjer

Poetički i metodički aspekti u prozi Ahmeta Hromadžića

(završni magistarski rad)

Oblast: Književnost za djecu i omladinu

Mentorica: prof. dr. Edina Murtić

Sarajevo, 2019.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Hromadžićevo stvaralaštvo u okviru književnosti za djecu i omladinu u Bosni i Hercegovini	3
3. Svijet zbilje i mašte u Hromadžićevoj prozi za djecu	8
3.1. Životinje i priroda	8
3.2. Svijet patuljaka	12
3.3. Teme o drugačijem i nepripadanju	14
3.4. Semantičko i simboličko polje imena	15
4. Metodički aspekti na primjerima romana i zbirke pripovjedaka	19
4.1. Patuljak iz Zaboravljene zemlje	19
4.2. Patuljak vam priča	26
4.3. Bistri potoci	31
5. Zaključak	37
Literatura	40

1. Uvod

*Bi jedno djetinjstvo,
bi i prođe.
Osta samo bajka:
o pticama i vjetrovima što ptice nose,
o gorama neprohodnim,
o tajnama nedokučenim...¹*

Tema završnog diplomskog rada su poetički i metodički aspekti u prozi Ahmeta Hromadžića. On se u književnosti javio pedesetih godina prošlog stoljeća kada je književnost za djecu i omladinu u Bosni i Hercegovini još uvijek bila u počecima. Naime, ona svoj puni zamah doživljava tek u godinama nakon Drugog svjetskog rata zahvaljujući piscima formiranim u ratnom periodu, a isti slučaj je i sa Hromadžićevim književnim počecima. Svoje doživljaje prenio je u pripovijetkama *Draginja*, *Bijeli cvijet* i u romanu *Labudova poljana*. Umjetnička bajka, kako Muris Idrizović u svojoj knjizi *Književnost za djecu* definira Hromadžićev književni rod, javila se u periodu kada se književnost za djecu i omladinu ne razmatra ili, ukoliko se o njoj i piše, onda je nešto sporedno u čiju se analizu ulazi tek površno.

Hromadžić je u književnost za djecu i omladinu na južnoslavenskom prostoru uveo patuljke i povezo ih sa najmlađim čitaocima. Prikazao ih je kao tajanstvena, ali izuzetno pametna bića koja vole djecu i rado postaju njihovi prijatelji. Pišući o djetinjstvu, evocirao je vlastita sjećanja na odrastanje kraj Bosanskog Petrovca što je vidljivo u bogatim i raskošnim opisima prirode: tajanstvenih šuma, raskošnih jezera, uspavanih planina, ali i stvaranju posebnog svijeta neobičnih bića kakvi su patuljci o kojima će u ovom radu biti riječi.

Predmet ovog rada bit će pregled osnovnih poetičkih odlika ovog pisca uz metodičku interpretaciju kao nezaobilaznu kada govorimo o utjecaju njegovih djela na najmlađe čitaoce. Osnovni korpus bit će romani *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* (1956), *Okamenjeni vukovi* (1964) i *Bistri potoci* (1972), zbirka pripovjedaka *Patuljak vam priča* (1957) te pripovijetka *Zlatorun* (1966). Sve priče sabrane u navedenim djelima on je, kako kaže, čuo u svom rodnom kraju čijim

¹ Ahmet Hromadžić, *Zlatorun*, Bosanska riječ, Sarajevo, 1998, str. 5

planinama i šumama je rado lutao u djetinjstvu. Ovo svjedočenje ukazuje na povezanost Hromadžićeve proze za djecu sa narodnom književnošću o čemu će biti govora u nastavku.

Hromadžićevo književno djelo u nastavnim planovima i programima u Federaciji Bosne i Hercegovine zastupljeno je na slijedeći način:

Osnovna škola (devetogodišnje obrazovanje)

Drugi razred: *Medeni* (pripovijetka)

Treći razred: *Plamena* (pripovijetka)

Zelena šuma; priče: *Ledena gora*, *Prijatelji*, *Miš vitez* (lektira)

Peti razred: *Patuljak vam priča* (lektira)²

Smatramo da bi se u Nastavni plan i program za osnovnu školu trebao uvrstiti i roman *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* jer prema našem mišljenju, ali i mišljenju mnogih književnih teoretičara predstavlja vrhunac Hromadžićevog pripovjedačkog umijeća.

² Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine

2. Hromadžićevo stvaralaštvo u okviru književnosti za djecu i omladinu u Bosni i Hercegovini

Rođen je 1923. godine u selu Bjelaju kraj Bosanskog Petrovca gdje je proveo djetinjstvo i završio niže obrazovanje. Tehničku školu završio je u Sarajevu, a 1941. godine vratio se u rodni kraj. Tri godine poslije postaje novinar Oslobođenja u kojem će 1952. godine objaviti svoju prvu pripovijetku za djecu pod nazivom *Jabuka*. Književni rad započinje u tek pokrenutim časopisima, a pripovijetka *Draginja*, objavljena u časopisu za mlade *Zora*, naišla je na simpatije tadašnje kritike te je 1950. godine objavljena u Zborniku savremene bosanskohercegovačke proze. Najviše radova objavio je u *Oslobođenju* i veliki dio njih ušao je u zbirku *Patuljak vam priča* iz 1957. godine.

Iako književnost za djecu i omladinu čini sastavni dio svake književnosti, pri čemu ona nije determinirana niti nacionalno, niti historijski jer dijete nema potrebu za samoodređenjem, za identitetom kao odrasli, a isto tako, s obzirom da je na početku životnog puta, nema ni osjećaj za vremenske i historijske perspektive³, činjenica je da ona na bosanskohercegovačkom prostoru nema dugu tradiciju. Ćopićeva knjiga priča za djecu *U carstvu leptirova i medveda* predstavlja začetak ove književnosti u Bosni i Hercegovini⁴, a period nakon Drugog svjetskog rata označava potpunu afirmaciju.⁵ Period prije toga vežemo uz stvaralaštvo dječijih pjesnika, po profesiji učitelja, kojima je vlastita književnost služila kao pomoćno sredstvo u nastavi i odgojnom procesu.

“Bosanskohercegovačka književnost početkom XX stoljeća nema izdiferencirana djela za mlade, niti izrazitije stvaraoce i predstavnike. U tom periodu jedino listovi i časopisi donose priloge za djecu i o djeci. Njihovi autori su bili učitelji i pedagozi, uvjereni da je znanje najjače oružje i da je prosvjeta put koji vodi u savremene evropske kulturne tokove. Oni su, s manje ili više uspjeha a u zavisnosti od svojih kreativnih sposobnosti, u stilu *utile cum dulci* pisali odgojne crtice,

³ Dalibor Cvitan, *Kritika književnosti za decu*, Tribina Zmajevih dečjih igara, Novi Sad, juni i decembar, 1970, str. 23 u knjizi Rašide Kadić *Djetinjstvo u bosanskohercegovačkoj priči*, str. 14

⁴ Muris Idrizović, *Književnost za djecu*, Savez društva prosvjetnik radnika BiH, 1998, str. 236-237 “Objavlivanjem prve knjige pripovjedaka u četvrtoj deceniji našeg stoljeća *U carstvu leptirova i medveda* (prvi naslov) Ćopić je započeo novu književnost za djecu u Bosni i Hercegovini.”

⁵ Edina Murtić, *Umjetnost pripovijedanja Branka Ćopića*, University Press, 2016, str. 79 “Početkom pedesetih godina opća društvena i umjetnička zbivanja utiče i na razvoj dječije književnosti. Književnost za djecu i omladinu u Bosni i Hercegovini je u XX vijeku do rata devedesetih godina prošla istu razvojnu putanju kao i u ostatku Jugoslavije.”

jednostavne sentimentalne priče, moralizatorski i didaktički intonirane, sa impliciranom ili češće eksplicitno izraženom poukom i s ciljem da pomognu duhovnom i moralnom oblikovanju mladih čitalaca.”⁶

S druge strane, Hromadžića uzimamo kao začetnika i najizrazitijeg predstavnika umjetničke bajke u bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu i uz njegovo ime vežemo početke, ali i najveće umjetničke domete ovog žanra.⁷ On godine 1954. pokreće čuvenu biblioteku *Lastavica* koja je udarila temelje izdavačkoj djelatnosti i označila potpunu afirmaciju književnosti za djecu i omladinu na južnoslavenskom prostoru. Zahvaljujući njegovim naporima Sarajevo je postalo centar dječije književnosti.

Utisci iz djetinjstva predstavljali su stvaralačku inspiraciju kojoj je do kraja književnog rada ostao vjeran, a u njegovim djelima smjenjuju se stvarno i čudesno. U realnim prostorima kakvi su šuma ili tvrđava obitavaju likovi poput radoznalih dječaka, dok u onom čudesnom žive neobična bića kakvi su patuljci, ovan zlatnog runa ili ptica zlatnog kljuna. Hromadžićeva djela namijenjena djeci i mladima imaju, dakle, osobine čudesnog karakteristične za bajku i to u onom smislu kakvim ga definira Mirjana Drndarski⁸ koja pravi jasnu granicu između bajke i fantastične priče. Čudesno u bajci ne remeti tok događaja i poredak stvari i ono što je posebno bitno je činjenica da ono nikoga ne iznenađuje. Čuda se tu dešavaju kao nešto normalno i izraz su čovjekovih neostvarenih želja, za razliku od fantastičnog koje remeti prirodni poredak stvari i najčešće je izraz straha. U njima se prepliću elementi umjetničke bajke, kako je, kao što je već rečeno, Idrizović definira, sa elementima narodne bajke usko vezane uz usmenu tradiciju pa tako svako djelo počinje *in medias res*. Okvirna priča svakog od njih u kojem se prepliću realno i čudesno vezana je za realnost i itekako podsjeća na *Hiljadu i jednu noć*. Šeherezadine priče izuzetno su zanimljive i uzbudljive ali je podatak da je one održavaju na životu više od tri godine mnogo važniji. Isto je i sa Hromadžićevim djelima u kojima je pristuna okvirna priča vezana za realni prostor. Sistem okvirne priče posebno je prisutan u djelima u kojima piše o svijetu patuljaka. U zbirci *Patuljak vam priča* pripovjedač dječacima govori da je Zlatiborove priče čuo od Ljiljana dodajući da ih nema mnogo i da su veoma tužne. Tokom pripovjedanja on razvija

⁶ Rašida Kadić, *Djetinjstvo u bosanskohercegovačkoj priči*, Bosanska riječ, Tuzla, 2010, str. 5

⁷ Isto, str. 92

⁸ Mirjana Drndarski priredila je knjigu *Narodna bajka u modernoj književnosti* koja je objedinila radove koji se bave prisustvom elemenata iz narodne bajke u savremenoj književnosti. U uvodu ona je napravila jasnu distinkciju između bajke i fantastične priče.

interakciju s dječacima koji ga slušaju odnosno sa samim čitaocima tražeći u pojedinim situacijama njihovo mišljenje. U romanu *Patuljak iz zaboravljene zemlje* okvirna priča je ona o dječaku Jelenu koji čezne za tajnom stare i napuštene tvrđave. Okvirna priča u pripovijeci *Zlatorun* također je vezana za realni prostor gdje imamo atmosferu seoske kuće i bakinih priča o Zlatorunu. U romanu *Okamenjeni vukovi* nema okvirne priče slične navedenima, ali centralna priča govori o srndaću Srebrenku u neodređenom prostoru i vremenu pa uveliko podsjeća na Zlatiborove priče. Kompozicija romana *Bistri potoci* najkompleksnija je. Roman je vezan uz likovnosti narodnih heroja i u njemu pratimo i njihov životni put, ali i dječake iz izviđačkih odreda koji nose njihova imena - Zdravko Čelar i Mahmut Ibrahimpašić. Družinu čini skupina dječaka, što je i karakteristično za pustolovni tip dječijeg romana u kojem su ženski likovi veoma rijetko pristuni, naslanjajući se tako na Ćopićeve romane o dječijim družinama, *Orlovi rano lete* i *Magareće godine*. Okupljeni u družinu oni imaju zajednički cilj, a to je pohod na vrh planine tragovima narodnih heroja. Pored toga, data je i ispovijest starca Zelengora koji komunicira s prirodom i životinjama i kome je surova borba za opstanak bila životna učiteljica.

Sistem okvirne priče i prisustvo naratora podsjećaju na usmenu tradiciju. Bilo da je riječ o piscu koji ima ulogu pripovjedača ili o patuljku koji dolazi iz čudesnog, to su osobe kojima najmlađi čitaoci vjeruju i koje čitanjem zavole. Upravo tome doprinosi i već pomenuta interakcija koju je Hromadžić veoma vješto unio u svoja djela. U gotovo svakom od njih on se obraća mladim čitaocima pa ih tako, primjera radi, na kraju romana *Patuljak iz zaboravljene zemlje* moli da mu jave ukoliko saznaju nešto o Sunčanu ili u zbirci *Patuljak vam priča* zaustavlja pripovijedanje o dječaku i ptici kako bi ih pitao da li oni misle da će dječak na kraju ipak ozdraviti. Zanimljivo je da Muris Idrizović smatra da ovaj postupak smjenjivanja izmišljenog i realnog ne remeti tok pripovijedanja, nego naprotiv još više dinamizira radnju i priča postaje uvjerljivija.⁹

U svoja djela Hromadžić je unio i stihove. Nalaze se na početku romana *Patuljak iz zaboravljene zemlje*, na početku pripovijetke *Zlatorun*, ali i u samim djelima kada ih neki od likova recitiraju, poput dijela u kojem se patuljak Zlatibor predstavlja radoznalim dječacima:

Ime mi je Zlatibor

U šumi sam noć i dan,

⁹ Odnosi se na autorovu knjigu *Književnost za djecu*, 1998, str. 114

*Mnogih tajni držim ključ
Poznat mi je svaki kut.*¹⁰

Roman *Bistri potoci* nešto je drugačiji jer spada u one dječije romane koji su pisani s ciljem oslikavanja borbe i odgoja u duhu socijalizma, ali i podsjećanja na herojska djela partizana u Drugom svjetskom ratu pa su stihovi koje Hromadžić tu ubacuje zapravo dio pjesme *Konjuh planinom* Miloša Popovića - Đurina inspirirani pogibijom Peje Markovića kod Tuzle 1941. godine.¹¹

“Pisao sam o Mahmutu Ibrahimpašiću-Maši, koji je poginuo u bitki za oslobođenje Beograda, i odlikovan ordenom Narodnog heroja. O njemu su mnogi čuli. O njegovim podvizima su mnogi čitali.”¹²

*Mrtvog drugara
husinjskog rudara
sahranjuje četa partizana.*

*Konjuh stenje, ruši se kamenje
lišće pjeva žalovite pjesme,
a na vrh planine zastava se vije
crvena od krvi proletera.*¹³

Hromadžićevi likovi pjesmom se opiru tamnoj strani života također prikazanoj u njegovim djelima jer ona, kako je to obično u djelima namijenjenim djeci, ne izlažu samo svijetlu stranu nego i svijet usamljenosti, odbačenosti, patnje, bolesti i rastanka od najmilijih. Hromadžić, ne uljepšavajući svijet u koji je smjestio svoje junake, najmlađe čitaoce uči važnosti prijateljstva između čovjeka i životinja (*Bijeli slavuj, Svirala, Dječak i ptica*), čovjeka i prirode (*Vodeni*

¹⁰ Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 111

¹¹ Rade Prelević, *Razvoj svijeti o dečjoj književnosti u BiH u: Dječija književnost naroda i narodnosti BiH* (studija), Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 30

“Neposredno posle rata stvorena je predstava o dečjoj književnosti kao književnosti koja bi morala da bude odraz stvarnosti i “realan izraz herojike našeg doba” jer će tako odgovarati na postavljene zadatke, da uči, poučava i vaspitava u socijalističkom duhu.”

¹² *Dječji pisci o sebi*, urednik: Ahmet Hromadžić, Veselin Masleša, Beograd, 1963, str. 62

¹³ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 79

cvjetovi), razvijanju empatije (*Zlatokljuna ptica*), požrtvovanosti (*Plamena, Rastanak*), upornosti (*Golubovo krilo*), ali ih i suočava sa smrću kao neizbježnom u životu svakog ljudskog bića. Tako on, kako Muris Idrizović¹⁴ primjećuje, čitaocima izlaže i svijetloj i tamnoj strani postojanja, te ulazi u samu srž egzistencije i simboličkim putem djetetu objašnjava život. Motiv smrti rijetko je prisutan u književnosti za djecu i omladinu i tu je svakako najpoznatija završna scena Nemečekove smrti u romanu *Junaci Pavlove ulice*. I Hromadžić najmlađe čitaocima suočava sa smrću u romanu *Patuljak iz zaboravljene zemlje* kada Pahuljica, iako bolesna, umire sretna zbog ponovnog susreta s voljenim bratom Sunčanom. Na taj se način djeca-čitaoci suočavaju s ljudskim problemima što je ključno u procesu njihovog sazrijevanja, a i samo djetinjstvo nije nužno lišeno traumatičnih trenutaka.

Hromadžić je za svoje književno stvaralaštvo namijenjeno djeci dobio najveće jugoslavenske nagrade za dječiju književnost: Zmajevih dečjih igara, Mladog pokolenja i Kurirček. Za roman *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* dobio je nagradu Udruženja književnika BiH, a godinu poslije, 1957., za zbirku *Patuljak vam priča* Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva. Odlikovan je ordenom rada za zlatnim vijencem, a 1986. godine dobiva nagradu ZAVNOBIH. U svoju *Panoramu savremene bosansko-hercegovačke proze* Mak Dizdar uvrstio je Hromadžićevu pripovijetku *Bijeli cvijet*, a uz nju je napisao slijedeće: “Čitajući vrlo sadržajne i lagane tekstove, kao stvorene za djecu, ali sa pitanjima koja su vječno aktuelna u egzistenciji i sudbini čovjeka, mi moramo ponekad da se zapitamo - a zar ova pitanja na ovaj isti način postavljena nisu isto tako interesantna i za sve one koji vole da čitaju bez obzira na njihovu starost, kao što je interesantna proza ove vrste nekih stranih pisaca.”¹⁵

¹⁴ Odnosi se na dio o Ahmetu Hromadžiću iz knjige *Književnost za djecu u Jugoslaviji* objavljenu u koautorstvu sa Dragoljubom Jeknićem 1989. godine, str. 54

¹⁵ Mak Dizdar, *Panorama savremene bosansko-hercegovačke proze*, Udruženje književnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1961, str. 184

Ova Panorama urađena je na istom principu kao i *Panorama savremene bosansko-hercegovačke poezije* u izboru i redakciji Riste Trifkovića. Dizdar je u nju uvrstio 25 autora ocrtavši glavne tokove njihove literature. Pišući o Ahmetu Hromadžiću on se posebno osvrnuo na njegov roman *Labudova poljana* zaključujući da je on zapravo prvi mladi autor u Bosni i Hercegovini koji je svoja shvatanja rata obradio u romanesknom zahvatu. Neki od autora koji su zastupljeni u Panorami su: Hamza Humo, Šukrija Pandžo, Derviš Sušić, Vlado Dijak, Nusret Idrizović i drugi.

3. Svijet zbilje i mašte u Hromadžićevoj prozi za djecu

Pišući svoja djela namijenjena djeci Hromadžić je evocirao uspomene na vlastito djetinjstvo i poznate zavičajne prostore. Dubok trag na njega ostavilo je rodno selo Bjelaj za koje ga posebno vežu tajanstvena tvrđava, živopisne šume, planine i jezera. U njegovom književnom svijetu žive neobične ptice, zlatoruna stada, patuljci, bića simboličnih imena i to su samo neki od elemenata koji njegovu prozu čine originalnom. Sva bića on je približio djeci, učinio da ona u njima bude radoznalost i potaknu maštu, ali i da se identificiraju s njima.

3.1. Životinje i priroda

Likovi životinja veoma su česti u književnosti namijenjoj djeci i mladima. Mnoge generacije čitalaca odrasle su uz nezaboravne romane *Bijeli očnjak* i *Zov divljine* Jacka Londona, *Brežuljak Watership* Richarda Adamsa, *Knjigu o džungli* Rudyarda Kiplinga ili *Bambi* Felixa Saltena. Kada je riječ o bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu i omladinu, tu nemamo pisce koji su se u svom književnom opusu bavili isključivo animalističkim žanrom, ali uočavamo da se ova tema prožima kod nekih autora koji su pisali za djecu i mlade poput Šukrije Pandže i Alekse Mikića.

I priroda je prisutna u svim žanrovima književnosti za djecu i omladinu. Mladi čitaoci vole ambijent u kojem se likovi kreću i u kojem su slobodni, a u kojima se kao junaci javljaju i životinje, domaće ili divlje. Uočili smo da u Hromažićevom stvaralaštvu pronalazimo elemente narodne književnosti i ono što je za nju karakteristično je upravo antropomorfiziranje prirode. Prirodnim pojavama poput vjetra i mora pridaje se velika moć, a sve one javljaju se s ljudskim osobinama. Većina pisaca, pa i sam Hromadžić, životinje opisuju u svom prirodnom ambijentu dajući im neke od ljudskih osobina, najčešće govor prikazujući ih tako onakvima kakve ih ljudi doživljavaju. Životinje kod djece izazivaju radoznalost, dijete se sa njima suosjeća, raduje i oponaša ih. Ovakve knjige doprinose boljem poznavanju prirode i doživljaju svijeta u kojem se i sam čitalac kreće.

Hromadžić je poznate topose iz vlastitog djetinjstva prenio u svoja djela istaknuvši povezanost prirode i svih bića u njoj. Iz njegove autobiografije u već pomenutoj knjizi *Dječji pisci o sebi* jasno je vidljivo da su priroda i životinje predstavljali najveći izvor inspiracije. Iz djetinjstva je nosio priče o šumi, staroj tvrđavi u njoj, dalekim planinama, plavim morima i opasnim vjetrovima i olujama. Sve ove motive iskoristio je u svojim djelima i oni su postali karakteristični za njegovu prozu.

“Ali meni se čini da sam sve te bajke koje sam napisao negdje davno čuo. U šumi kad su ptice pjevale, kad je sve listalo i sve cvjetalo. Zimi, kad je zemlju pokrivaio snijeg i, kad sam iza zamrznog stakla, iz tople sobe, posmatrao kako jata bespomoćnih ptica traže zaklon i hranu. Ljeti i u jesen, kad je palilo sunce, kad su bjesnile oluje. Posmatrao sam prirodu. Posmatrao život. Posmatrao sam ptice i zvjeri. I vidio sam ih srećne. Vidio sam ih tužne. Vidio sam ih lude od mržnje. Vidio sam nježne majke, dobre prijatelje. Pa, zar to nije dosta? Za jednu, za mnogo bajki. Tako su se one i rodile.”¹⁶

U pripovijetkama *Svirala*, *Rastanak*, *Dječak i ptica*, *Prijateljstvo*, *Bijeli slavuj*, *Slavujeva smrt* i *Jato* prisutni su motivi usamljenosti, upornosti i borbe uz sliku povezanosti prirode, životinja i čovjeka i ovi motivi najzastupljeniji su u Hromadžićevim djelima za djecu. Kroz priče o ranjenim pticama koje ne bi preživjele bez ljudske pomoći ili one koje kazuju o pticama koje nesebično pomažu jačima od sebe autor ističe povezanost čovjeka i životinja, važnost sloge i upornosti, i u isto vrijeme slavi prirodu koja je neraskidivno vezana uz živa bića, što je posebno vidljivo u pripovijeci *Vodeni cvjetovi* u kojoj autor igru jata labudova s raznobojnim cvijećem u jezeru poredi s bajkom. Zanimljiva je i situacija u pripovijeci *Golubovo krilo* kada ranjeni golub penjući se stijenama zastaje da se divi prirodi.

- *Kako je samo lijepo sunce!*

- *I nebo...!*

- *Kako prijatno šumi lišće i miriše zrak.*¹⁷

¹⁶ *Dječji pisci o sebi*, urednik: Ahmet Hromadžić, Veselin Masleša, Beograd, 1963, str. 65

¹⁷ Isto str. 140

I životi glavnih likova, Sunčana i njegove sestre Pahuljice, u romanu *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* usko su vezani uz prirodu što je posebno vidljivo u potresnim scenama njihove razdvojenosti. Zabrinutom Sunčanu u traganju za sestrom saveznici su galebovi koji ga usmjeravaju, a neutješnu Pahuljicu isti galebovi redovno obilaze u nadi da će je utješiti i uvjeriti da njen voljeni brat uskoro stiže. Njena samoća prikazana je u skladu sa samom prirodom:

*Dan se zaista pretvorio u noć. More se pretvorilo u čeljust strašne životinje, moru je postalo tijesno među obalama. Izgledalo je - preplaviće čitavu zemlju.*¹⁸

U središtu romana *Okamenjeni vukovi* je srndać Srebrenko čije odrastanje i sazrijevanje pratimo u odnosu s vukovima poznatijim kao *strašna sedmorica*. Sve u Srebrenkovom životu usko je povezano s prirodom kao njegovim jedinim staništem. U prirodi on od majke uči kako preživjeti napade jačih od sebe, kako izaći na kraj s okrutnim zimama i uči najtežu životnu lekciju - da mu čovjek nije uvijek prijatelj. Zima je okrutna, nema milosti i donosi glad. Od nje stradaju nemoćni srndaći, a spas predstavlja jedino proljeće. Ono donosi radost i igru, a Srebrenku rogove i priliku da ponovo pokaže svoju ljepotu.

Šuma ga je gledala.

*Šuma ga je upamtila.*¹⁹

Šuma je njegov prijatelj i on opstaje zahvaljujući njenoj naklonosti i svojoj mudrosti. Uprkos jačini i brzini strašnih vukova, Srebrenka spašavaju barijera napukle zemlje i vatra koja zarobljava *strašnu sedmoricu*, ali i njegova mudrost pokazujući da nije dovoljno biti samo snažan i brz. Ibrahim Kajan *Okamenjene vukove* označava animalističkim romanom antropomorfnih likova ističući da životinje kao likovi u ovakvim romanima svijet promatraju iz svoje životinjske vizure i ponašaju se kao u bajkama i basnama - s darom govora i razumijevanjem izgovorenog.²⁰ Sam početak romana *Ima jedna planina. Ima jedno jezero na toj planini, na obali jezera visoka stijena. Na stijeni šest okamenjenih vukova.*²¹ podsjeća na pričanje

¹⁸ Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* u: *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost Sarajevo, 1990, str.40

¹⁹ Ahmet Hromadžić, *Okamenjeni vukovi* u: *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 225

²⁰ Ibrahim Kajan, *Razvojni oblici dječjeg bosanskohercegovačkog romana*, Zalihica, Sarajevo, 2008, str. 144

²¹ Ahmet Hromadžić, *Okamenjeni vukovi* u: *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 187

stare legende, a i autor je ovaj roman pisao prisjećajući se stare i drage planine čemu svjedoči njegov zapis u knjizi *Dječji pisci o sebi*.²²

Priroda je prijatelj i Zelengoru iz romana *Bistri potoci*. Kada Edin drugim dječacima priča o njegovom neobičnom i tužnom životu posebnu pažnju posvećuje prijelomnom trenutku kada je Zelengor odlučio da više ne prima milostinju i da izgradi samostalan život u šumi, daleko od tuđih pogleda. Tamo je sagradio kolibu od pruća i koliko god mu je u početku bilo teško, samoća je trajala kratko jer mu je prvi prijatelj postao maleni srndać kome je spasio život. Zahvaljujući upravo njemu Zelengor je otkrio da je dobar u liječenju i kroz život pomogao mnogim ranjenim životinjama koje su mu rado postajali prijatelji i zaštitnici.

Od njih je naučio mnogo

*Sa njima je naučio mnogo.*²³

Lik Zelengor pojavljuje se i u istoimenoj Hromadžićevoj pripovijeci koja ponovo donosi priču o njegovom životu i povezanosti s prirodom koja ide dotle da on čuje muziku prirode koja zvuči poput struna harfe. U proljeće bi ta melodija bila topla, puna čežnje, ljeti bi bila rjeđa kao da se svirači odmaraju, jesen bi s uvelim lišćem donosila nove melodije, a zimi priroda pjevala vjetrom, strašnim i zlim.

Lik Zelengor tako predstavlja vrhunac Hromadžićevog književnog ostvarenja kada govorimo o vezi čovjeka i prirode.

“Osim emocionalne bliskosti, zoo-bića učestvuju u psihičkom, edukativnom i odgojnom razvoju djeteta, te tako pomažu pozitivnom naturalističkom usmjerenju i poštovanju prirode, ali i životinja uopće.”²⁴

²² “Isto onako kako sam, obnavljajući uspomene na djetinjstvo i tvrđavu - počeo da pišem o patuljcima sjećajući se stare i drage planine, počeo da pišem i knjigu Okamenjeni vukovi. Pisao sam je i napisao prolazeći poznatim planinskim stazama, obilazeći poznate poljane i izvore, obilazeći mjesta koja sam zavolio.” u: *Dječji pisci o sebi*, Veselin Masleša, Beograd, 1963, str. 67

²³ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 48

²⁴ Rašida Kadić, *Djetinjstvo u bosanskohercegovačkoj priči*, Bosanska riječ, Tuzla, 2010, str. 57

3.2. Svijet patuljaka

Najpoznatiji stanovnici u Hromadžićevom književnom svijetu su patuljci prisutni i u samim naslovima knjiga *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* i *Patuljak vam priča*. Prvu priču o njima, *Sunčan traži Pahuljicu*, objavio je 1956. godine i ona je zajedno sa ranije objavljenom pričom *Priča iz starog dvorca* poslužila kao osnova za roman *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*.

Bruno Betelhajm u psihoanalitičkom pristupu bajci bavi se i patuljcima ističući da su to tzv. mali ljudi sa zakržljalim tijelima i da oni nisu muškarci u bilo kojem polnom smislu. Baveći se bajkom *Snježana i sedam patuljaka* on broj sedam povezuje s brojem planeta pozivajući se na tevtonsko predanje prema kojem su patuljci ili gnomi podzemni radnici koji vade metale kojih je u stara vremena bilo poznato također sedam.²⁵

“Patuljci su vezani za pećine, spilje na padinama planina, gdje kriju svoje kovačke radionice. Ovdje uz pomoć elfa **prave čudesne mačeve**. Neki tumači povezuju simboliku patuljaka sa simbolom čudovišta **čuvara blaga ili čuvara tajne**. Ali patuljak je brbljiv čuvar. Po predaji je zaista brbljivac koji govori u zagonetkama. **Premda se čini da se odrekao ljubavi on ipak ostaje vezan uz prirodu kojoj poznaje tajnu**. Može biti i vodič, savjetnik. U sebi nosi teleurističke moći i smatra se starim bogom prirode. Pripisuju mu čarobne moći kao duhovima i demonima.”²⁶ (moje isticanje E. H.)

Hromadžićevi patuljci također su vezani uz prirodu. U romanu *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* oni žive u koraljnim kućicama na obali mora, a među njima postoje i patuljci-kovači koji posjeduju luk, strijelu i mač sa čarobnim svojstvima pomoću kojih mogu oboriti čak i zvijezde s neba. I patuljak Zlatibor iz zbirke *Patuljak vam priča* živi u prirodi, u planini, i kako autor navodi, naoružan je lukom i strijelom, a vjerovatno nosi i mač. Nakon susreta s radoznalim dječacima on im otkriva da nosi ključ mnogih tajni pa bismo tako već navedeno tumačenje gotovo u potpunosti mogli povezati sa Hromadžićevim patuljcima. I u njihovom svijetu kao i u ljudskom postoje oni loši poput patuljaka-divljaka koji napadaju Sunčana ili oni mudri koji ga savjetuju da krene u potragu za Pahuljicom. Oni djeluju u skladu s prirodom, ona je njihov najveći prijatelj i saveznik i njihove tajne oni dobro čuvaju. Dobrodušni su, rado sklapaju

²⁵ Bruno Betelhajm, *Značenje bajki*, Prosveta, Beograd, 1979, str. 230

²⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983, str. 482

prijateljstva s djecom i veoma lako bismo ih mogli zamijeniti s ljudskim bićima. Poruke koje oni prenose najmlađim čitaocima pokazuju da život nije bajka, ali i da su dobrota i ljubav uvijek iznad svega.

Posebno je zanimljiv tekst *Hromadžić: Pisac zaboravljene djece* Muharema Bazdulja²⁷ u kojem on svijet Hromadžićevih patuljaka poredi sa hobitima u Tolkienovim svijetu.²⁸ Poredeći ta dva svijeta Bazdulj ističe da na terenu bajki i folklora oba autora stvaraju iste svjetove i nepostojeće mitologije vlastitih zemalja, Engleske i Bosne i Hercegovine. Pri tome je, naravno, Tolkien opširniji i sistematičniji jer njegovo Međuzemlje ima geografski atlas, historiju i ostale pisane dokumente. Za razliku od Tolkiena koji je epski, Hromadžić je više lirski i teži detaljima. No, najzanimljivije je da ih autor naziva književnom braćom jer su na različitim prostorima i jezicima slijedili istu ili sličnu nit. Baš kao što su hobiti Tolkienov prepoznatljiv element, tako su patuljci Hromadžićev koji ga stavljaju u vrh fantastične književnosti za djecu i mlade na ovim prostorima.

Najsličniji Tolkienovim junacima je već pomenuti patuljak-kovač iz romana *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* kojeg Hromadžić opisuje kao tradicionalnog patuljka koji sjedi na kamenu ispod pećine i na vatri koja izbija iz utrobe zemlje kuje vrškove strijela i mačeva koji su potrebni ostalim patuljcima. Kada piše fantastičnoj književnosti, Cvetan Todorov kao treći tip čudesnog navodi tzv. *instrumentalno čudesno*. Ono podrazumijeva male naprave, tehnička savršenstva neostvarljiva u opisanim vremenima, ali ipak savršeno moguća. Takavi su i mačevi patuljka-kovača, oni obaraju zvijezde s neba, blistavi su kao mjesecina i oštri kao munja. Odnosi patuljaka koji se u Hromadžićevim djelima miješaju sa realnim likovima posmatraju se kao oni u svijetu živih bića, no čitalac zna da natprirodne elemente ne treba uzimati doslovno nego u alegorijskom smislu. I svijet patuljaka kao i onaj ljudski ima svoju hijerarhiju i već utvrđena pravila. Sunčan dobro zna od koga će najprije zatražiti pomoć, a to je patuljak-kovač, neka vrsta poglavara u Zaboravljenoj zemlji.

²⁷ Muharem Bazdulj, *Hromadžić: Pisac zaboravljene djece*, Oslobođenje, KUN, 21. juni 2018. str 24

²⁸ John Ronald Reuel Tolkien 1937. godine objavio je roman *Hobit ili Tamo i natrag* o patuljcima, čarobnjacima, zmajevima i, naravno, hobitima čija je popularnost nadmašila njegovu reputaciju uvaženog profesora na oxfordskom univerzitetu. Još veću pažnju privukla je trilogija *Gospodar prstenova* (prvi dio izlazi 1949., a drugi i treći 1954. godine) u kojoj je autor proširio svoj fantastični svijet. Stvorio je jedan cijeli kontinent sa svojom historijom, hronologijom događaja, običajima itd., a ono u čemu je posebna vrijednost njegovih djela su dva potpuno izmišljena vilenjačka jezika za potrebe ovih romana.

Kovač se digao sa stijene i začas nestao u otvoru pećine. Dugo se nije vraćao. Kao da je morao da se spušta u samu utrobu zemlje. A ko zna - možda i jeste. Niko osim njega nije poznao tajne Vatrenih Pećina. Niko nije znao kako on kuje i od čega kuje. Među patuljcima se pričalo čak i to da kovač ima pomoćnika neobičnog izgleda, da se taj pomoćnik nikad ne pojavljuje i ne dozvoljava da ga drugi vide.²⁹

3.3. Teme o drugačijem i nepripadanju

Primijetili smo da Hromadžić u svojim djelima ne idealizira život nego izborom tema i jezikom prilagođenim najmlađim čitaocima prikazuje i njegovu tamnu stranu i otvara važna egzistencijalna pitanja. Poput Andersena koji je u središte jedne od svojih najpoznatijih pripovjedaka postavio ružno pače koje zbog fizičkog izgleda od rođenja biva odbačeno i koji je stvaranjem bio na strani slabijih i ugroženih, tako je i Hromadžić u središte nekih od pripovjedaka koje su danas najčitanije također postavio likove koji zbog određenih osobina ne bivaju prihvaćeni i kao takvi duboko pate. Tema *Drugosti* veoma je česta u književnosti pri čemu podrazumijeva koncept u kojem se jedna razlika uzima kao ključna, a identitet biva percipiran kao Drugi.

Hromadžićevi likovi iz životinjskog svijeta, s posebnim akcentom na ptice, poprimaju osobine ljudi, a u djelima u kojima se pojavljuju iskazan je niz univerzalnih životnih poruka. Najviše takvih priča je u zbirci *Patuljak vam priča* te, svakako, u pripovijeci *Zlatorun* i romanu *Okamenjeni vukovi*. U pripovijeci *Plamena* koja spada među najpoznatija Hromadžićeva ostvarenja pratimo neobičnu pticu koja kada leti podsjeća na zvijezdu otisnutu s neba zbog čega je i dobila ime Plamena. Zbog svog neobičnog fizičkog izgleda odbačena je od strane ostalih ptica, pa tako usamljena neprestano luta tražeći svoj zavičaj, ali i nesebično pomaže ostalim pticama osvjetljavajući im put zbog čega na kraju strada i tek nakon smrti biva prihvaćena kao heroina.

U početku je letjela lako, a kasnije sve teže, sve sporije. Mnoge su ptice već pale. Mnoge su posljednjim zamasa krila održavale život.

²⁹ Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* u: *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 33

- Ne smiješ klonuti! - hrabrila je sama sebe Plamena. - Izdrži još malo. Tamo negdje iza oblaka grije sunce, toplo sunce kao u tvom zavičaju.³⁰

Pripovijetke *Zlatokljuna ptica* i *Zlatorun* također su zanimljive. Priča o težini ljepote i neprihvatanju progonjene ptice zlatnog kljuna koja donosi odluku da, baš kao i Andrićeva lijepa i mudra Fata Avdagina³¹, sama odredi svoju sudbinu i skonča u valovima gdje će napokon biti slobodna ili priča o Zlatorunu koji cijeloga života nosi teret zlatnog runa zapravo su oda slobodnom životu, u ovom slučaju životinja, koji je često uskraćen uslijed ljudske sebičnosti.

U pripovijeci *Bijeli slavuj* Hromadžić donosi priču o slavuju neobičnog bijelog perja koji je uprkos lijepom glasu odbačen uz izgovor da zasigurno pripada jatu golubova. Odbačen i od golubova, nesretan i usamljen on luta i kada mu je najteže radi ono što najbolje zna - pjeva. Iako pronalazi utjehu u neobičnom prijateljstvu s dječakom koji ga spašava od zime, maleni slavuj i dalje čezne za onim neostvarenim, a to je put na jug.

Najmlađim čitaocima veoma je lako identificirati s ovakvim junacima i u njima prepoznati ljudske osobine jer sve što se događa njima događa se i u ljudskom iskustvu.

3.4. Semantičko i simbolično polje imena

Imena likova izuzetno su značajna u književnoumjetničkom stilu. Njima se u gradnji djela poklanja posebna pažnja budući da imena ponekad sadrže elemente ocjene lika, njegove karakteristike ili ima posebne estetske ili simboličke konotacije.³² Uz naslove i podnaslove, imena spadaju u jake pozicije te imaju značajnu ulogu u razumijevanju samog teksta.

Imena likova u Hromadžićevim djelima vrijedna su pažnje, stoga ćemo u nastavku izdvojiti neka od najzanimljivijih. Njegovi patuljci nose imena koja govore o njihovom fizičkom izgledu i karakteru. Patuljak Zlatibor iz zbirke *Patuljak vam priča* stanovnik je šume odjeven u odijelo

³⁰ Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 143

³¹ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Svjetlost, Sarajevo, 1965, str. 138 "Ostala je samo pesma o devojci koja lepotom i mudrošću sja iznad svega, kao da je neprolazna."

Fata Avdagina lik je iz Andrićevog romana *Na Drini ćuprija* (1945). Predstavlja jedan od najbolje okarakteriziranih likova u cijelom romanu. Lijepa i mudra, kako je Andrić opisuje, ona odlučuje skončati svoj život u hladnim vodama rijeke Drine kako ne bi izdala niti oca kojem je obećala poći za Naila iz Nezuka, niti samu sebe.

³² Marina Katnić-Bakaršić, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budapest, 1999, str. 99

napravljeno od šumskog cvijeća, malen je i uvijek nasmijan, ali i spretan jer se bez problema može popeti na svako drvo pa otuda i bor u drugom dijelu imena. Prefiks koji upućuje na pridjev *zlatan* pronalazimo i kod Zlatoruna, glavnog junaka istoimene pripovijetke čije ime povezujemo uz zlatno runo koje mu je odredilo tok života i koje je i u naslovu zbirke pripovjedaka.

*Plaćali su dobro. Plaćali su sve više. I sve bogatiji su postajali njegovi gospodari, a sve češće se zbog njega vodile prave pravcate bitke. Jer Zlatoruna su pokušali da preotmu. Zašto - nije teško pogoditi. Samo jedan pramen vune njegove bio je dovoljan da nekoga obogati.*³³

U zbirci *Patuljak vam priča* najzanimljivija su imena dodijeljena pticama koja slikovito opisuju njihov izgled. Takvo je ime Plamena dodijeljeno ptici koja kada leti podsjeća na zvijezdu otisnutu s neba, zatim imena Miloglasa i Ljepotica dodijeljena dvjema nerazdvojnim prijateljicama prepoznatljivim po svom glasu odnosno ljepoti ili Bjelovrata koje vežemo uz divlju patku lijepog bijelog vrata.

*Željela bih da uzletim do sunca - govorila je. - Da otud zapjevam zemlji i modrim visinama. Da me čuju ljudi po čitavoj zemlji. Da govore jedan drugom: Počuj! Ono pjeva Miloglasa.*³⁴

U romanu *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* upečatljiva su imena glavnih junaka, Sunčana i njegove sestre Pahuljice koja kazuju nešto više i o njihovom međusobnom odnosu. Glavni zaplet romana zapravo je njihova razdvojenost u kojoj zarobljena Pahuljica samuje na usamljenom otoku i tuguje za voljenim bratom. Uprkos tome što je on nakon duže potrage pronalazi njen se život, baš poput istopljene pahuljice, gasi izmoren samoćom i tugom. S druge strane, Sunčan je uporan, vedra duha i u potrazi mu rado pomažu sva bića na koja nailazi. To ga i dovodi do sestre koja je u posljednim trenucima života sretna zbog njihovog ponovnog susreta zbog čega je Sunčan izvor radosti i sreće u njenom životu i odatle njegovo ime.

*Ali ja sam ipak zadovoljna što sam dočekala da vidim bar tebe.*³⁵

Pored patuljaka i životinja, i ostali Hromadžićevi junaci imaju zanimljiva, metaforična imena. Kao što ime patuljka Zlatibora vežemo uz prirodu kao njegovo stanište, tako i imena dječaka iz

³³ Ahmet Hromadžić, *Zlatorun*, Bosanska riječ, Sarajevo, 1998, str. 13

³⁴ Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 147

³⁵ Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* u: *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 71

te zbirke vežemo ponajviše uz nju. Ljiljana uz cvijet ljiljan simbol sreće i čistoće, a Jasenka uz jasen kao simbol mudrosti. Buca Debeljuca, Indijanac i Zelengor najzanimljivija su imena u romanu *Bistri potoci*. Buca Debeljuca dobrodušni je član družine koji misli samo o hrani i otkuda i njegov nadimak.

*Već se sladim, već mirišem to pečenje - podsmijehnu se Buca Debeljuca. - Već me u stomaku golica i tjera da što prije okusim tu divnu hranu.*³⁶

Indijanac je vođa njihove družine, uvijek spreman na akciju i željan novih avantura.

*Imam sigurno oko, imam pušku i nož, i nijedan medvjed ne bi izmakao mojoj vještini.*³⁷

Ime Zelengor pripada čovjeku o čijem suživotu s prirodom najviše govori upravo njegovo ime.

*Nije on sam sebe tako nazvao. Prosto, dali su mu takvo ime jednog dana.*³⁸

Posljednju pripovijetku u zbirci *Zlatorun* Hromadžić je ponovo posvetio Zelengoru o čemu je već bilo govora, a započeo je stihovima iz kojih je odmah jasno zašto nosi takvo ime.

Pitali su Zelengora :

Kaži, kaži, Zelengor,

gdje ti gradiš mali dvor?

Na kamenu visokom,

Na poljani sunčanoj

il kraj bistra izvora?

Kazao je Zelengor:

Ja ga gradim gdje ja hoću.

Ko mi brani, ko to može,

kad je šuma moja mati

pa mi dare daruje

³⁶ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 31

³⁷ Isto str. 32

³⁸ Isto str. 45

*i sve tajne kazuje...*³⁹

(moje isticanje E. H.)

Posebnu pažnju Hromadžić je posvetio i toponimima pa tako u njegovim djelima pronalazimo Golo brdo, Brdo pjesme, Ptičije jezero, selo Mrki Luk. Prvo se odnosi na uspavanu planinu, drugo za mjesto na kojem živi ptica najljepšeg glasa. Ptičije jezero dobro poznato je mjesto koje je radoznale dječake vezalo uz patuljka Zlatibora, a selo Mrki Luk iz romana *Bistri potorci* mjesto je na kojem je naglo prekinuto djetinjstvo dječaka Edina i njegove sestra Nere dolaskom rata koji je označio strah, a njihovo selo stavio u centar previranja.

³⁹ Hromadžić, Ahmet, *Zlatorun*, Bosanska riječ, Sarajevo, 1998, str. 68

4. Metodički aspekti na odabranim djelima

Patuljak iz Zaboravljene zemlje i *Patuljak vam priča* najpoznatija su Hromadžićeva djela namijenjena najmlađoj čitalačkoj publici. To su tekstovi koji čitaocima uvode u svijet nezaboravnih patuljaka Sunčana i Pahuljice, njihove nemjerljive i čiste ljubavi, požrtvovanosti i upornosti. Pored toga oni opisuju prijateljstvo djece i patuljaka i donose zanimljive priče patuljaka Zlatibora koje na čitaoca djeluju baš kao Šeherezadine priče iz hiljadu i jedne noći. *Bistri potoci* nešto je manje poznat roman te strukturno i tematski znatno drugačiji. U fokusu ovog dijela rada bit će navedena djela, a cilj je predstaviti neke metodičke mogućnosti i prijedloge koji će čitaocima podstaći da više istražuju i otkrivaju. Metodologiju pristupa usmjerit ćemo na istraživačke zadatke za samostalan rad i čitanje navedenog romana i zbirke.

4.1 Patuljak iz Zaboravljene zemlje

Patuljak iz Zaboravljene zemlje izlazi 1956. godine i označava početak Hromadžićevog književnog rada za djecu i omladinu. Po svojoj strukturi slično romanu uz odlike bajke, ovo djelo naizgled jednostavne fabule, u sebi krije kompleksnu priču, a u ovu vrstu književnosti uvodi ne tako čestu temu smrti. Priča je ovo o bezuvjetnoj i čistoj ljubavi, požrtvovanosti, upornosti, prijateljstvu i hrabrosti koja nadilazi i najveće prepreke. Istraživački zadaci u nastavku bit će grupirani u četiri cjeline nazvane prema ključnim poglavljima u romanu.

Istraživački zadaci

I Zaboravljena zemlja!

Pažljivo pročitaj prvo poglavlje. Kako počinje roman? Ko je pripovjedač i kome se on obraća? Kakva je Zaboravljena zemlja? Ko su Sunčan i Pahuljica i koje su njihove osobine?

Roman počinje slijedećim stihovima:

Negdje postoji zemlja.

Ne pitajte gdje!

U suncu i magli,

u zagrljaju vjetrova.

*Kraj mora,
ispod zv'jezda -
naći je niko neće.*⁴⁰

Stihovi podsjećaju na početak bajke i ustaljenu formulu *in medias res* koja čitaoca direktno uvodi u radnju - *negdje postoji zemlja*. Kao i u bajci ni ovdje nema jasnih prostornih i vremenskih odrednica - to može biti bilo koja zemlja - *u suncu i magli, u zagrljaju vjetrova...* Todorov pišući o fantastičnoj književnosti konstatuje da sam žanr čudesnog vezujemo uz žanr bajke koja je i sama vrsta čudenosnog i natprirodnog pri čemu to, a što je veoma važno napomenuti, ne izaziva nikakvo čuđenje.⁴¹ Ovaj roman ima još jednu bitnu značajku fantastične književnosti, a to je postojanje natprirodnih bića, u ovom slučaju patuljaka koji su ujedno i glavni likovi. Riječ je o Sunčanu i Pahuljici, bratu i sestri iz Zaboravljene zemlje. U prvom poglavlju pripovjedač pri obraćanju čitaocima pretpostavlja da će njihovo prvo pitanje biti gdje se ta zemlja zapravo nalazi, stoga u nastavku daje više informacija o njoj. Riječ je o zemlji koja se, kako on navodi, nalazi na sjeveru, uz more i da je često obilaze vjetrovi i talasi. Ovu neobičnu zemlju zbog priča o nestanku brodova i njihovih mornara zaobilazile su lađe.

Roman počinje pripovijedanjem u prvom licu kroz priču o Sunčanu i Pahuljici čiju je veliku sreću uništio jedan događaj. Pripovjedač se ponovo obraća čitaocima moleći za strpljenje jer *tek tu počinje prava priča*. Ono što je prema Todorovu još jedna bitna karakteristika fantastične književnosti je pozicija pripovjedača. Naime, prvo lice omogućava najlakše poistovjećivanje čitalaca s likovima i tako se na najneposredniji način prodire u svijet fantastičnog. Roman u nastavku prati događaje koje je pokrenula otmica Sunčanove sestre Pahuljice. Prekinula je njihov bezbrižan život i natjerala Sunčana da se otisne na daleki put u potrazi za voljenom sestrom. Kroz Sunčanov lik autor prenosi poruku o važnosti upornosti i strpljenja. Njegovu dugu potragu za Pahuljicom upoređuje s rješavanjem matematičkih zadataka koji učenicima najčešće zadaju probleme nalazeći tako primjer koji je blizak životnom iskustvu čitalačke publike kojoj je namijenjen. Takvim primjerom uči ih da je u životu uvijek lakše ako je dostupna pomoć koje je Sunčan bio uskraćen. Svoje strahove uspio je prevazići misleći na sestru i obećanje koje je sam sebi dao - da će je pronaći i kao takav veoma lako postaje uzor i lik s kojim se djeca mogu

⁴⁰ Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* u: *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 23

⁴¹ Cvetan Todorov, *Uvod u fantastičnu književnost*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 54

poistovijetiti. Njegove pustolovine koje uveliko podsjećaju na pustolovine Tolkienovih patuljaka u trilogiji *Gospodar prstenova* i *Hobit* karakteristične su za svaki dječiji pustolovni roman. Ovakav tip dječijeg romana bez sumnje je najmlađim čitaocima omiljeni jer iz ih realnog svijeta odvodi u maštu u kojoj svako veoma lako postaje junak. Vrijednost ovog romana upravo je u buđenju pustolovnog duha, a u isto vrijeme usmjeravanju ka ozbiljnim životnim problemima.

Pored upornosti Hromadžić je u lik Sunčana utkao još jednu značajnu karakternu osobinu, a to je mudrost najbolje vidljiva u epizodi s Ljuticom. Zbog Sunčanove mudrosti i razboritosti Ljutica nije uspio u svom naumu da ukrade vatreni mač te je skončao najgorom smrću - omražen i napušten od ostalih koji su mu nekada bili bliski.

Možda su neki pomišljali čak i to: da je Sunčan postao plašljiv. I vi, kojima ovo pričam, možete pomisliti da je zaista tako. Ali ja vas uvjeravam da griješite. Sunčan je postupio mudro jer nije dopustio da u njemu pobijedi osvetoljubivost, jer je spriječio sukob između dva plemena, sukob koji ne bi donio ništa osim žrtava.⁴²

Njegova sestra Pahuljica je, kao što joj i samo ime kazuje nježna i naivna i kroz njen lik Hromadžić upozorava da opasnost uvijek odnekud prijeti. Pedagoški zaključuje da bi bilo bolje da je računala na opasnosti jer ovako nije mogla spriječiti nemile događaje. Najljepše stranice romana posvećene su upravo njenoj dobroti i stpljenju koje je do kraja nije izdalo. Za nju su galebovi izgradili najljepši spomenik pred kojim mornari i danas skidaju kapu znajući da je posvećen nekoj važnoj osobi

Pahuljica je imala zlatnu kosu i glas čist kao kap planinske vode. Pred sunčev zalazak izlazila je iz koraljne kućice na bijele stijene i tamo, sve do rađanja zvijezda, pjevala. I tada su sa svih strana dolijetali galebovi da je slušaju, a ribe svirači podizali se iz vode da je prate. Pahuljica je, zaista, pjevala divno. Da je neko nepoznat naišao u to vrijeme pored obale Zaboravljene zemlje, sigurno bi pomislio: to pjeva morska sirena.⁴³

⁴² Isto str. 97

⁴³ Isto str. 26

II Tvrđava nad izvorom rijeke

Obrati pažnju na poglavlje Tvrđava nad izvorom rijeke. U kojem životnom trenutku se pripovjedač susreće s dječacima? Kakvo značenje za njega ima tvrđava i kako se osjećao pri ponovnom susretu s njom? Zašto je važna priča o njoj i kako je utjecala na nastanak ovog romana?

Tvrđava je autora privlačila još od djetinjstva kada je s prijateljima u njoj tragao za zakopanim blagom i oružjem. Za radoznale dječake ona je bila mjesto avanture i o njoj su se prenosile priče. U Hromadžićevoj kratkoj biografiji objavljenoj u knjizi *Dječji pisci o sebi* dio pripada upravo ovoj tajanstvenoj građevini.

“Ima jedno mjesto koje me, ipak, najviše privlačilo. Stara tvrđava na brdu gola i pusta, ali za nas dječake uvijek prepuna tajni. Tamo smo odlazili često. Tamo smo tražili ono što nikad nismo pronašli: zakopano blago i zakopano oružje. Ali tajna je tajna. I mi smo se nadali. Mi smo vjerovali da ćemo otkriti bar jednu od mnogobrojnih tajni sakrivenih u zidinama tvrđave.

Tvrđava je bila i kuća mnogobrojnih čavki.

O tvrđavi su se pričale priče.

U tvrđavi smo i ja i moji prijatelji proveli mnogobojne časove, mnoge dane, **iz tvrđave sam ponio mnoge uspomene.**”⁴⁴ (moje isticanje E. H.)

U najzbudljivijem trenutku kada Pahuljica saznaje da su galebovi pronašli njenog brata pripovjedač prekida ovaj narativ vraćajući se na okvirnu priču započetu u uvodnom poglavlju. U centar postavlja staru tvrđavu na brdu ispod kojeg je izvimala rijeka. Saznajemo da je pripovjedač nakon završene osnovne škole otišao iz sela u koje se vratio tek petnaest godina kasnije i ono što je odmah nakon povratka potražio bila je upravo tvrđava. Poznata mu je bila i priča o patuljcima koji žive u podzemlju i izlaze samo noću. S nostalgijom i vremenskom distancom većom od petnaest godina prisjeća se djetinjstva i penjanja na bedeme tvrđave. U tom trenutku u priču uvodi dječaka Jelena koji se penjao na tvrđavu i ostalim dječacima pričao o moru i bijeloj lađi u njoj. U svakoj igri on je bio prvi - u pjevanju, jahanju, plivanju, a, kako zaključuje, *zaista je bilo malo takvih dječaka kao što je on.*

⁴⁴ *Dječji pisci o sebi*, urednik: Ahmet Hromadžić, Veselin Masleša, Beograd, 1963, str. 58

Jelen, odličan poznavalac stare tvrđave, rado je slušao legende o patuljcima koje su ga navele da mnoge noći provede na bedemu tvrđave u nadi da će ih sresti. Jedne večeri upoznao je Sunčana o čijoj hrabrosti i malenoj sestri je već znao. U tom dijelu pripovjedač se ponovo vraća na dio u kojem Sunčan pronalazi samoćom izmučenu sestru i ta epizoda *Sreća koja nije dugo trajala*, već u samom naslovu naslućuje konačan rasplet njene otmice koji je i okosnica romana. Važan je trenutak u kojem Sunčan Jelenu otkriva da su patuljci veoma slični djeci i da veoma rado sklapaju prijateljstva s njima. Hromadžić tako kroz susret i prijateljstvo patuljka Sunčana i dječaka Jelena prenosi univerzalnu poruku o prijateljstvu uprkos razlikama.

Uloga pripovjedača u samoj priči utječe na to kakav ćemo stav zauzeti prema informacijama koje on predočava. Abot⁴⁵ ovdje upotrebljava termin distanca kako bi označio stepen učestvovanja u priči. U romanu *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* pripovjedač donosi priču o patuljcima Sunčanu i Pahuljici, ali i detalje iz vlastitog djetinjstva, odlaska iz sela i na koncu ponovnog povratka i stoga ove događaje možemo okarakterizirati kao glavne jer pokreću sporedne, one o Sunčanu i Pahuljici, koji u osnovi ne bi bila isti bez pripovjedačevog iskustva.

III Sreća koja nije dugo trajala

Obrati pažnju i razmisli o Sunčanovoj potrazi za sestrom. Ko mu pomaže na tom putu? Kako se osjeća Sunčan, a kako Pahuljica u trenucima razdvojenosti? Kako na tebe utječe potresna scena smrti? Šta se nakon nje događa sa Sunčanom?

U trenutku kada kreće Sunčanova potraga autor uvodi nove likove, galebove, kao njegove vjerne pomagače i vjetrove koji čuvaju otetu Pahuljicu.

Oni su, zaista, bili njena jedina i posljednja nada. Svaki put kad bi čula tek poznati galebov krik nad obalom, zamirala je od strepnje - kakvu će vijest čuti?" Istrčavala je iz zamka i pitala: - Jesu li se vratili galebovi iz Zaboravljene zemlje?⁴⁶

Po uzoru na klasičnu bajku uvode se likovi pomagača koji glavnom junaku pomažu u najtežim trenucima, bilo poklanjajući mu čarobne predmete bilo dajući korisne savjete. S druge strane,

⁴⁵ H. Porter Abot, *Uvod u teoriju proze*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 127

⁴⁶ Isto str. 51

vjetrovi su prepreka koju treba savladati jer su u stanju ponovo odvesti Pahuljicu što je ponovo još jedan motiv iz klasične bajke. Mudri i oprezni Sunčan dolazi u trenutku kada oni spavaju i bez oklijevanja i uz pomoć galebova poput pravog junaka odvodi voljenu osobu. U bajkama je ta osoba najčešće djevojka ili žena, no autor se ovdje odlučuje za lik sestre.

- *Dobro je!* - rekla je - *sad mi je dobro.*

Sunčan se obradovao, a Pahuljica je upitala:

- *Je li se srušila naša koraljna kućica?*

- *Ne znam. Ali mislim da nije.*

- *I ja mislim. A jednom sam ipak sanjala da se srušila.*

- *Ako se srušila napravićemo drugu. Pomoći će nam galebovi i ribe, pomoći će nam svi patuljci koji žive u Zaboravljenoj Zemlji.*

- *Znam da će pomoći. Kad se vratiš tamo, pozdravi sve u moje ime: patuljke i galebove, ribe i ptice.*

- *Ti ćeš sama da ih pozdraviš.*

- *Neću stići. Ali ja sam ipak zadovoljna što sam dočekala da vidim bar tebe.*⁴⁷

(moje isticanje E. H.)

Autor je pričom o Sunčanu i Pahuljici dao sliku iskrene, čiste i snažne ljubavi između brata i sestre. Ovakva ljubav bliska je čitaocima kojima je roman namijenjen i prikazuje ne samo žrtvu koju je brat bio spreman podnijeti za voljenu sestru, nego i njenu hrabrost u najtežim trenucima i sreću nakon ponovog susreta. Tek nakon što je vidjela brata i bila sigurna da je on napokon bezbjedan ona umire i ta potresna scena niti u jednom trenutku ne prerasta u patetiku iako sam naslov poglavlja *Sreća koja nije dugo trajala* ne sluti na dobro. Za njom su plakali i more i galebovi, a u svojim posljednjim trenucima ona misli na vjerne prijatelje patuljke, ribe i ptice naglašavajući tako još jednom važnost prirode i životinja u romanu.

Nakon sestrine smrti neutješni Sunčan luta obalama odlučan u namjeri da se bez nje više nikada neće vratiti u Zaboravljenu zemlju. Čitaoci tada ponovo prate Sunčanove pustolovine, daleko od koraljne kućice u kojoj je proveo najsretnije trenutke života. Na svom putu on najprije upoznaje Zvezdanu iz pokorenog plemena patuljaka Mjesečevih Poljana. Na sebe preuzima brigu o

⁴⁷ Isto str. 70

Zvezdani sretan jer su za njegovu hrabrost i mudrost čuli patuljci koje ne poznaje. Nakon pobjede nad onima koji su zarobili Zvezdanino pleme, Sunčan postaje njihov poglavica i traga za novim staništem.

IV Pitanje na koje nisam mogao da odgovorim

Pažljivo pročitaj posljednje poglavlje. Kako se dječaci osjećaju na kraju i kakvu molbu imaju za pripovjedača? Da li je on prihvata i kome se na kraju obraća? Na koje pitanje nije mogao da odgovori?

U posljednjem poglavlju *Pitanje na koje nisam mogao da odgovorim* pripovjedač se vraća na radoznale dječake okupljene na zidinama tvrđave, baš poput tradicionalnog pričanja priča oko vatre. Oduševljeni onime što su čuli oni mu odmah predlažu da napiše knjigu o Zaboravljenoj zemlji i Sunčanu i Pahuljici. Začuden, on pristaje na to i nakon neumornog rada i nestrpljivih upita dječaka završava knjigu nadajući se da će im se ona dopasti. Na kraju im obećava da će, ukoliko dozna nešto novo o Sunčanovim pustolovinama, napisati novu knjigu, no godinama kasnije dobio je pismo od dječaka koji su željeli saznati da li je Sunčan stigao u Zaboravljenu zemlju. Na to pitanje on, nažalost, nije imao odgovor, te se na kraju kao i na mnogo mjesta u romanu, obraća čitaocima koji tako aktivno sudjeluju u događajima moleći ih da mu što prije jave ukoliko su saznali nešto o Sunčanu ili ukoliko su negdje sreli njegove patuljke. Kraj će još jednom potaknuti dječiju maštu i mladi čitalac će vjerovatno pomisliti da Sunčan još uvijek luta svijetom i da će ga jednoga dana možda i sam sresti. *Zato molim sve one koji budu čitali ovu knjigu da mi jave ako su što saznali o Sunčanu, ako su negdje sreli njega ili njegove patuljke.*⁴⁸ Ova vrsta obraćanja autora karakteristična i za ovaj roman, ali i za zbirku *Patuljak vam priča* može biti izuzetno poticajna za čitaoce, posebno one najmlađe.

⁴⁸ Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje u: Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 105

4.2. Patuljak vam priča

Ono što povezuje sve pripovijetke iz ove zbirke je okvirna priča o radoznalim dječacima koji traže patuljka o kojem su čuli od prijateljevog oca. Zajedničko za sve priče koje su čuli od patuljka Zlatibora su teme i motivi koji se pojavljuju: životna borba ranjenih ptica, neraskidivo prijateljstvo između životinja i čovjeka, požrtvovanost, lakovjernost, upornost ili slavljenje prirode. Upravo ovo će biti u fokusu analize postavljene kroz istraživačke zadatke grupirane u pet cjelina nazvanih prema poglavljima u knjizi.

Istraživački zadaci

I Tajna neobičnog jezera ili kako je nastala ova knjiga

Pažljivo pročitaj prvo poglavlje. Ko je pripovjedač? Ko je Zlatibor i kakav je odnos dječaka prema njemu? Kako se završava poglavlje?

Pripovjedač u trećem licu u prvom poglavlju *Tajna neobičnog jezera ili kako je nastala ova knjiga* čitaocem u radnju uvodi pričom o dječaku Ljiljanu koji je pažljivo slušao očeve priče o patuljku Zlatiboru i kovao planove o tome kako će ga pronaći, a potom opisom Zlatibora, pravog šumskog patuljka koji dobro poznaje sve tajne prirode. On se Ljiljanu i njegovim prijateljima ukazao jednog ljetnog dana dok su brali jagode. Radoznali ali oprezni⁴⁹ dječaci sa Zlatiborom odlaze na obližnje jezero koje im je do tada bilo nepoznato i koračaju u pustolovinu slušanja zanimljivih priča. Na kraju poglavlja pripovijedni tok o dječacima okupljenim oko Zlatibora se prekida i pripovjedač čitaocem obavještava da je sve priče čuo od Ljiljana, a da ih je on kasnije zapisao u knjigu. Upozorava da su priče prilično tužne, da ih nema mnogo, ali i da su tajni sastanci u šumi i na jezeru naglo prekinuti o čemu će još govoriti na kraju knjige. Ovakav kraj odlična je motivacija za čitanje zbirke - čitalac zna da su priče tužne, ali i da su susreti naglo prekinuti o čemu će saznati jedino ukoliko pročita cijelu zbirku. Okvirna priča ili glavna priča je ova o patuljku Zlatiboru i dječacima i ona igra značajnu ulogu u drugom pripovijednom jer je upravo Zlatibor fokalizator svih priča koje smo u nastavku podijelili u nekoliko tematskih cjelina. Njih je ukupno dvanaest, ukoliko izuzmemo prvu, već pomenutu, i posljednju *Kraj ili*

⁴⁹ Dječaci se ovdje pitaju: “Šta će se dogoditi ako nas patuljak zavede duboko u šumu i ostavi. Ako je njegova priča o jezeru obična varka?” prikazujući se tako kao oprezni i mudri, a ne kao lakovjerni i samo željni pustolovine. Isto str.112

kako je otkrivena tajna u kojoj pratimo nastavak okvirne priče o Zlatiboru i dječacima okupljenim oko Ptičijeg jezera.

II Ne znam hoću li ikada steći boljeg prijatelja od male ptice?

Obrati pažnju na pripovijetke Svirala, Dječak i ptica i Bijeli slavuj. Šta ih povezuje? Koje poruke je autor želio prenijeti?

Pripovijetke *Svirala, Dječak i ptica i Bijeli slavuj* prate susret i razvoj prijateljstva između dječaka i ptica. U prvoj dječak od strašne zime spašava smrznutu pticu na izmaku snaga. Daje sve od sebe da joj spasi život, a ona ga nagrađuje najljepšom pjesmom koju je do tada čuo. Potajno se nada da će ona zauvijek ostati u njegovom domu, ali osjetivši da joj nedostaje priroda rastaje se od nje, a ona mu zauzvrat donosi sviralu.

Uzmi ovu sviralu i postać ćeš veliki prijatelj ptica pjevica. Kad god zaželiš da čuješ njihove pjesme, duni u sviralu. Kad zaželiš da ih vidiš, svirka će ih dozvati i one će doći da te pozdrave.⁵⁰

Druga pripovijetka veoma je slična ovoj. Dječak ponovo spašava promrzlu pticu, a ona mu se oduži tako što mu, iako je zima, donosi jagodu koju želi. Povratak ptice s jagodom toliko ga je razveselio da je uskoro ozdravio, a na kraju jednostavno zaključuje da nikada u životu neće steći boljeg prijatelja od male ptice.

U trećoj pripovijeci, dječak od zime spašava bijelog slavuja koji je zbog boje svog perja i uprkos lijepom glasu odbačen od ostatka jata ostao da se bori s okrutnom zimom dok su ostali otputovali na jug. Njegovu tužnu pjesmu čuje jedino dječak koji ga spašava uz obećanje da je kod njega siguran do proljeća. Zahvaljujući dječaku on je postao pitomiji i slobodniji, a u proljeće su ga drugi slavuji rado prihvatili neprestano se diveći njegovoj lijepoj pjesmi.

Kroz priču o prijateljstvu dječaka i ptica, Hromadžić je pažnju čitalaca usmjerio na važnost suživota, međusobnog poštivanja kako među ljudima tako i prema životinjama, ali i na uvažavanje drugačijih.

⁵⁰ Isto str. 131

III Samo je plakala i mislila o svojoj nesretnoj prijateljici

Obrati pažnju na pripovijetke Zlatokljuna ptica, Plamena, Slavujeva smrt, Rastanak, Prijateljstvo, Golubovo krilo, i Jato. Ko se glavni likovi u svakoj od navedenih pripovjedaka? Koji ih motivi objedinjuju u jednu cjelinu? Šta nam autor poručuje?

U ovoj tematskoj cjelini ima najviše pripovjedaka, njih ukupno sedam: *Zlatokljuna ptica, Plamena, Slavujeva smrt, Rastanak, Prijateljstvo, Golubovo krilo, i Jato*. Pored potresne scene smrti iz romana *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* i u većini ovih pripovjedaka ponovo pronalazimo motiv smrti. Najpoznatija je svakako priča o životu ptice Plamene koja je osvjetljavajući drugim pticama put kroz crne oblake žrtvovala vlastiti život svjesna da je na kraju puta čeka sigurna smrt. I njoj u čast je, baš kao i Pahuljici, napravljen najveći i najljepši grob. Priča o zlatokljunoj ptici koja i otvara ovu zbirku zanimljiva je jer je Zlatiborovi slušaoci odmah povezuju s bajkom sigurni da ptica zlatnog kljuna ne postoji, a ukoliko i postoji, onda je vjerovatno tražena poput biserne školjke na morskom dnu. Zlatokljuna ptica je baš poput Zlatoruna bila nesretna jer niti na jednom mjestu koje poznaje više nije mogla biti slobodna i spokojna. Ljudska pohlepa natjerala je da okonča svoj život sigurna da će u smrti napokon biti slobodna. Smrt je za Plamenu i Zlatokljunu pticu označila dugo priželjkivanu slobodu.

S druge strane, Hromadžić je u nekim pripovijetkama u kojima ptice tragično skončaju prikazao da krivac za to mogu biti druge ptice, ali i ljudska ruka. *Slavujeva smrt* posebno je potresna jer mali slavuj tragično skončava pomažući orlu poznatom kao Strašni iako zna da je on nemilosrdan i da ga je već povrijedio. Iako se mali slavuj nadao da će se orao promijeniti i, potknut njegovom plemenitošću, postati mu prijatelj, orao ga naziva budalom i bez oklijevanja pojede. Krivac za smrt divlje patke Bjelovrate u pripovijeci *Rastanak* je čovjek koji je pucnjem prekinuo let njenog jata iznad Europe. Posljednje trenutke života provela je preplašena znajući da je nepoznati ljudi traže, ali i sretna jer je za njom došla prijateljica koja se otisnula od jata kako bi je pronašla uprkos opasnosti. I pripovijetka *Prijateljstvo*, što je vidljivo iz samog naslova, oda je prijateljstvu u najtežim trenucima kakva je i ovog puta smrt najbolje prijateljice koja skončava uz najljepšu pjesmu ševe Miloglase koja pjeva samo za nju.

Posljednje pripovijetke koje smo smjestili u ovu tematsku cjelinu su *Golubovo krilo* i *Jato*. Prva donosi priču o ranjenom golubu koji se uprkos slomljenom krilu uspijeva izvući s dna pećine

zahvaljujući jedino upornosti i vjeri u samoga sebe, a druga također ukazuje na veliku upornost koja je jatu čavki donijela pobjedu nad jastrebom koji ih je neprestano napadao.

Kroz svih sedam pripovjedaka i likove ptica u svakoj od njih - goluba, slavuje, divlje patke, čavke i ševe smještene u realni ambijent, Hromadžić je prenio univerzalne životne poruke, a likovima životinja dodijelio osobine koje pronalazimo i kod ljudi. Ukazao je na važnost suživota sa životinjama i poštivanja njihove slobode, na jačinu sloge i upornosti koja ruši čak i najveće prepreke, ali i na to da lakovjernost u životu može biti pogubna i da život nije uvijek bajka sa sretnim krajem. Također sve pripovijetke iz prve i druge cjeline teže razvijanju empatije prema slabijima od sebe i prenose poruku da se dobra djela uvijek nagrade.

IV I svakog dana se radala po jedna bajka

Obrati pažnju na pripovijetke Vodeni i cvjetovi i Uspavana planina. Sigurno uočavaš da se ove pripovijetke razlikuju od ostalih iz zbirke? Po čemu? Koje je njihovo mjesto u zbirci?

U svim pripovijetkama koje smo do sada spomenuli, ali i romanima o čemu je u prethodnom dijelu rada bilo riječi, Hromadžić je evocirao pejzaže, planine i prirodu uopće što je i jedna od karakteristika njegovih djela. Kada govorimo o zbirci *Patuljak vam priča*, pripovijetke *Vodeni cvjetovi* i *Uspavana planina* prirodu stavljaju u centar i ona u njima postaje glavni lik. *Vodeni cvjetovi* u istoimenoj pripovijeci čine najljepšu bajku na vrhu nepoznate planine, na nepoznatom jezeru. Tajna njihove ljepote leži u igri labudova koji svakoga jutra u kljunovima donose sjeme cvijeća koje siju po jezeru. Svakoga jutra rađa se nova bajka koja traje do večeri, a u njoj uživaju stada srna i srndaća koji su spustili s pašnjaka u nadi da će se rashladiti, vjeverica koja veselo skakuće po granama i mrki medvjed koji spava u hladu borova. Pripovijetka završava pomalo nostalgично jer labudovi već dugo ne dolijeću na jezero. *Uspavana planina* pripovijetka je koja podsjeća na staru legendu o planini koja ima čudnu moć. Zvončići koji rastu u njenoj šumi uz pomoć vjetra uspijevaju uspavati svako živo biće koje putevi nanesu njoj. Kao i na mnogo mjesta u svojim djelima, Hromadžić i u ovu pripovijetku inkorporira stihove što je još jedan literarni kvalitet njegovih djela.

-Klan, klan, klan!

-Klan, klan, klan!⁵¹

Prenoseći u pripovijetke ljepotu jezera koja nastaje zahvaljujući labudovima i tajanstvene zvuke planine autor je još jednom prikazao harmoničan odnos između čovjeka i prirode.

V Kraj ili kako je otkrivena tajna

Pažljivo pročitaj posljednje poglavlje. Ko je Jasenko i šta saznaješ o njemu? Kako su njegovi postupci utjecali na ostale dječake i Zlatibora? Obrati pažnju na njihove osjećaje.

Pripovjedač se na kraju ponovo vraća na dječake okupljene oko patuljka Zlatibora, a ova okvirna priča im svoj vlastiti završetak. Objasnjava da je sve patuljkove priče on zapisao u knjigu koja je pred njima i izražava žaljenje što su sastanci na jezeru naglo prekinuti jer patuljak vjerovatno zna još mnogo priča koje su mogle biti zapisane. Dječak Jasenko pohvalio se ostalim dječacima da poznaje patuljka što mu ostali dječaci nisu povjerovali, a Zlatibor se više nikada nije vratio.

Kako radnja ove zbirke nije koncentrirana oko glavnih likova koji se protežu kroz sve pripovijetke potrebno je bilo osmisliti drugačiju metodičku analizu stoga smo dvanaest pripovjedaka podijelili u tri tematske cjeline, a kroz uvodno i završno poglavlje posebnu pažnju obratili na okvirnu priču o Zlatiboru i dječacima.

⁵¹ Isto str. 153, 154, 155

4.3. Bistri potoci

Roman *Bistri potoci* izlazi 1972. godine. Inspiraciju za nastanak djela Hromadžić je pronalazio u svom zavičaju čemu svjedoči njegov zapis u knjizi *Dječji pisci o sebi*, a o čemu je u radu već bilo govora. U većini su romana poznati toposi iz djetinjstva pronašli svoje mjesto, a u romanu *Bistri potoci* autor je još preciznije odredio mjesto događaja opisavši već na prvih nekoliko strana najvažnije tačke rodne Bosanske krajine. U takvom ambijentu započeo je priču o narodnim herojima Zdravku Čelaru i Mahmutu Ibrahimpašiću te o dva izviđačka odreda koja nose njihovo ime. Zbog veoma realističnog opisa ključnih događaja iz Drugog svjetskog rata ovaj roman tematski je najkompleksniji i uveliko drugačiji od svega prethodno napisanog što je namijenjeno najmlađoj čitalačkoj publici. Istraživački zadaci u nastaku bit će grupirani u pet cjelina nazvanih prema dijelovima iz romana.

*I Snijeg pada i hoće i neće,
Zdravko s četom proletera kreće.
Crven barjak, mladi partizani,
sa Zdravkom su momci odabrani.*

*Snijegom su zametnuti puti,
mrki Grmeč u maglama šuti.
Odoše mu najbolji junaci,
dalek svijet, studeni konaci.*

Obrati pažnju na uvodne stihove i one na samom početku romana. Kome su oni posvećeni? Šta iz njih i iz romana možeš saznati o Zdravu Čelaru? Kako ga Hromadžić opisuje? Dodatno istraži njegovu biografiju.

Uvodni stihovi i oni na samom početku romana posveći su jugoslovenskom narodnom heroju Zdravku Čelaru, rođenom 1917. godine u Bosanskom Petrovcu, a strijeljanom 1942. kod Šapca.

Iz godina Drugog svjetskog rata koje najmlađim čitaocima dočarava veoma slikovito, ali bez ublažavanja:

*Bili su to dani i godine drugog svjetskog rata, kada su fašističke vojske harale Evropom, kada su gazile našom zemljom, a sa njima i uz njih harale istovremeno svakojake horde krvave - ustaške i četničke, esesovske, zelenaške i druge imene i bezimene.*⁵²

autor se vraća u period kada je Čelar kao dječak napustio rodni kraj i uputio se u Banja Luku na nastavak školovanja, da bi se nakon toga ponovo vratio u rodni kraj gdje je radio kao nastavnik u istoj građanskoj školi koju je i sam pohađao. Još kao mladić, svjestan da pripada siromašnima i polaćenima, shvatio je da je borba njegov životni put. Najprije borba učenjem, a kada je došla 1941. godina onda i borba oružjem.

Tamo su bili:

Nijemci

četnici

ustaše

*tamo ih je bilo mnogo, tamo su bili svi izdajnici koji su se borili protiv odreda Zdravka proletera, koji je nosio crvenu zastavu komunizma, zastavu slobode.*⁵³

Stvarni događaji i uspomene na ljude postali su tako poticaj u autorovom literarnom radu. I sam učesnik NOB-a i iz istog kraja kao narodni heroji o kojima u romanu piše, Hromadžić je evocirao uspomene kao nepresušno vrelo inspiracije.

Zdravko Čelar je od dječaka preko noći stasao u mladića koji su suprotstavio neprijatelju i postao organizator borbe u svom kraju. Prvi put je sa saborcima obišao daleke puteve i sela i prošao preko do tada nepoznatih planina i rijeka. Hromadžić ga, baš kao i Ibrahimpašića, o čemu će biti govora u nastavku, opisuje ne samo kao hrabrog, nego i kao izuzetno emotivnog čije bi se oči navlažile pri svakom susretu s roditeljima, braćom i sestrama. U borbi ga nadmoćniji neprijatelji nisu pokolebali, a iza njega je ostala slava pa je njegovo ime prihvatila škola u čijim klupama je proveo najljepše godine, a pored nje i odredi pionira i izviđača.

⁵² Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 8

⁵³ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 17

II Jer oni su bili izviđači. Oni su nosili ime heroja Zdravka Čelara.

Ko su dječaci koji stižu u Bistre potoke? S kim se susreću? Opiši njihove doživljaje. Posebnu pažnju obrati na njihova imena.

U Bistre potoke stigla su dva izviđačka odreda, oba nosioci imena narodnih heroja - Zdravka Čelara i Mahmuta Ibrahimpašića, sa željom da osvoje visoki planinski vrh, da u tvrdom kamenu upišu svoja imena i postanu sljedbenici proletera.

Hoće li biti odlučni?

Hoće li se pokolebati sada, kad su nadomak cilju?

Ne! Jer oni su bili izviđači.

Oni su nosili ime heroja Zdravka Čelara.⁵⁴

Nakon uvoda koji donosi kratki pregled životnog puta Zdravka Čelara autor nas upoznaje s likovima dječaka iz odreda koji je krenuo u pohod njegovim stazama - Pjevačem, Bucom Debeljucom i Indijancem. Hromadžić je svojim likovima dodijelio slikovite nadimke čime ih je dodatno okarakterizirao i individualizirao. Pjevač svojom gitarom, glasom poput slavuja i umijećem da podražava glasove životinja u družinu unosi veselje, Buca Debeljuca nasmijani je dječak okruglih obraza koji osim hrane voli i učenje, a fizički rad samo ukoliko je to nužno. Indijanac je onaj neustrašivi u družini koji vješto rukuje lukom i strijelom, otkriva nepoznato i hrabro predvodi ostale prijatelje. Na svom pohodu dječaci su susreli još jedan izviđački odred koji nosi ime narodnog heroja Mahmuta Ibrahimpašića. Njihov predvodnik, dječak Edin predložio je da udruže svoje snage i skupa nastave put. Kako je riječ o pustolovnom romanu o dječijim družinama tako su i likovi uglavnom dječaci, uz izuzetak djevojčice Nere, Edinove sestre. Hromadžić u roman uvodi ženski lik poput Čopića koji u Jovančetovu družinu u romanu *Orlovi lano lete* uvodi djevojčicu Lunju.

⁵⁴ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 24

III Nije on sebe sam tako nazvao. Prosto, dali su mu takvo ime jednog dana

Ko je Zelengor i kakav je njegov životni put? Kakva je njegova veza s dječacima iz izviđačkih odreda? Obrati pažnju i na priču o životu dječaka Edina i njegove sestre Nere.

Nasuprot scenama ratnih dešavanja, likovima narodnih heroja i dječaka koji idu njihovim stazama, Hromadžić uvodi lik starca Zelenora, *dobrog čovjeka iz šume*. Nakon gubitka roditelja bio je prepušten na milost dobrih ljudi koji su ga primali u svoje domove i hranili koliko god su mogli. Svjestan da se ne može zauvijek oslanjati na tuđu dobrotu, izgradio je skromnu kolibu od pruca koja će mu biti dom, skroman ali samo njegov. Smisao života pronašao je u liječenju i pripitomljavanju šumskih životinja koje su mu postale najodaniji prijatelji.

Priču o njegovom životu ostalim dječacima ispričao je Edin, od malih nogu također siročić. Njegovu sestru i njega Zelengor je prihvatio i odgojio kao svoju djecu. Bezbrižne godine prekinuo je nagli dolazak rata u njihovo rodno selo Mrki Lug koji je sa sobom donio strah i glad, a dotadašnje dječije igre zamijenile su puške i topovi od drveta. Njihovu kuću prepunu lijepih uspomene progutala je vatra, a roditelje koji su tog dana radili na njivi više nikada nisu pronašli. Stranice koje opisuju njihovo naglo prekinuto djetinjstvo ispunjene su dubokim emocijama. Na taj način Hromadžić je u sudbine svojih likova utkao borbu čiji je i sam učesnik bio. Iako neposredno i bez oružja u rukama, Edin i Nera preživjeli su najveće ratne strahote iskusivši gubitak roditelja i doma. Paralelno s borbom narodnih junaka Čelara i Ibrahimpašića, autor je dao sliku borbe kroz koju je prolazilo ostalo stanovništvo suočeno sa svakodnevnim strahom. Osim što je ovim romanom podsjetio na važnost istrajnosti i ideje jedinstva, što je i bio zadatak književnih djela koja tematiziraju NOB, autor je odao počast *običnim ljudima* čije je životne sudbine trajno promijenio dolazak rata. Posebno se osvrnuo i na tadašnji položaj majki koje su, iako ponosne na svoje sinove, živjele u svakodnevnom strahu zbog njihove pogibije. Lik majke niti u jednom trenutku u romanu nije pretjerano romantiziran nego, upravo suprotno, ona pred drugima ne pokazuje tugu što je još jedna od odlika literature s temom NOB-a.

IV Zvali su ga Mašo. Jednostavno, obično.

Kako se završava roman? Šta saznaješ o životu Mahmuta Ibrahimpašića? Dodatno istraži njegovu biografiju.

Hromadžić roman završava u istom tonu u kojem je i počeo, pričom o junačkim podvizima drugog pomenutog heroja, Mahmuta Ibrahimpašića kojeg u knjizi *Dječji pisci* o sebi odmilja naziva *Mašo*. Opisuje ga, ne samo kao hrabrog i neustrašivog proletera, nego i kao običnog, veselog mladića koji je u malim stvarima čak i u teškim ratnim uvjetima pronalazio sreću. Volio je okupljanja ponosnih vojnika oko vatre, ali u isto vrijeme duboko bio potresen činjenicom da se mnogi drugovi više neće vratiti u svoju četu i u svoj rodni kraj. Među mnogim hrabrim borcima, Ibrahimpašić se posebno istakao, kako po svojoj hrabrosti, zbog čega je i bio komesar Pete krajiške brigade, tako i po umijeću da ostane običan zbog čega su ga jednostavno prozvali *Mašo*. Za razliku od Čelara koji je streljan u julu 1942. godine, Ibrahimpašić je poginuo dvije godine kasnije, u oktobru, na borbenoj liniji pred Beogradom. Nešto ranije poginuo je njegov saborac, proslavljeni Rade Kondić, a njihova četa tog istog dana pobijedila je u jednoj od najtežih bitaka.

V Na temelju datih odlomaka analiziraj piščev jezik.

1. odlomak:

Jurišaju proleter.

Ginu proleter.

Poginu i zastonoša sa barjakom crvenim, mesima izrešetanim.

Pade on.

Padoše oko njea mnogi.

A tada masa neodoljiva i masa strašna opkoli Zdravka Čelara pa i on pade, pa i njega zarobiše.

Hrabrost mu ne pomaže.

Junaštvo mu ne pomaže.

Sila je bila strašna, sila je bila neodoljiva.⁵⁵

⁵⁵ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 18

2. odlomak:

*Imali su sad dovoljno vremena, dovoljno prostora, dovoljno sunca, dovoljno ljepote. Mogli su da uživaju, da se odmaraju, da zadovolje svoje želje. Brali su cvijeće po livadama. Željeli su da vide, da otkriju oni sami što drugi nisu do sada, što nisu prije njih mogli i umjeli da otkriju na vrhu planine, u ovoj divljini, u ovoj tajnovitosti koja se krila svuda - u busu trave, u grmu, u krošnji drveta, u korijenu drveta, u kamenim pećinama, u dupljama, svuda gdje je oko moglo zaviriti i gdje nije moglo zaviriti.*⁵⁶

Prvi odlomak opisuje ratna zbivanja dok se drugi odnosi na vrijeme u kojem dječija družina odmara na svom putu prema vrhu planine. Iz pozicije sveznajućeg pripovjedača pri opisivanju svih ratnih zbivanja, bilo da je riječ onima na početku romana ili onima na kraju, autor se koristi kratkim, jezgrovitim rečenicama koje veoma slikovito dočaravaju ratna zbivanja. U malom broju stranica uspio je dati kratki pregled života narodnih heroja, njihovog učešća u ratu i pogibije zbog čega se i odlučio na takvu formu. S druge strane, glavni dio romana koji opisuje pustolovine dječijih družina karakteriziraju nešto duže rečenice, opisi prirode, suživota između Zelengora i životinja i dječije igre. Opisom prirode u određenim dijelovima poslužio se kako bi okarakterizirao likove, u prvom redu Zelengora koji je toliko saživio s prirodom da je autor to naznačio i u samom imenu. Priču o Zelengoru pronalazimo i u zbirci *Zlatorun* što može biti zanimljiv podatak za učenike i poticaj za dodatno istraživanje i čitanje.

Piščev je jezik, u skladu sa zahtjevima literature za djecu, jednostavan, slikovit, potiče maštu, a jedno od osnovnih stilskih sredstava je i humor što je vidljivo već u samim imenima likova dječaka i njihovom portretiranju. Hromadžićevo stilsko umijeće vidljivo je upravo u mogućnosti da u roman koji u jednom dijelu tematizira NOB unese humoristične epizode, uvijek privlačne mlađoj čitalačkoj publici. Kao i u sva svoja djela umetnuo je odgojne poruke poput: *Samo oni koji idu dalje mogu pobijediti na putevima nepoznatim, na putevima neravnim, na putevima koji moraju dovesti do cilja.*⁵⁷ što se u ovom romanu kroz priču o upornosti narodnih heroja pojavljuje s ciljem odgoja novih naraštaja na temeljima vladajuće ideologije.

⁵⁶ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 66

⁵⁷ Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972, str. 13

5. Zaključak

Cilj rada je iznova približiti književno djelo Ahmeta Hromadžića, jednog od ključnih pisaca u razvoju književnosti za djecu i omladinu u Bosni i Hercegovini. U književnosti se javio socrealističkim romanom *Labudova poljana*, namijenjenim starijoj čitalačkoj publici i nastalim u periodu učešća u NOB-u. Opredijelivši se kasnije za dječiju književnost Hromadžić joj je do kraja svoga književnoga rada ostao vjeran. Osim 1940. godine koju, kada govorim o razvoju bosanskohercegovačke književnosti za djecu i omladinu, uzimamo kao ključnu jer tada izlazi Ćopićeva zbirka *U carstvu medvjeda i leptrova* i godina 1954. veoma je značajna. Te godine na čelu s Ahmetom Hromadžićem pokrenuta je čuvena biblioteka Lastavica čiji je ukupan tiraž od preko dva miliona knjiga odgojio generacije čitalaca, ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i na cijelom južnoslavenskom prostoru.

Hromadžićevo rodno selo Bjelaj na njega je ostavilo njega dubok trag, čemu svjedoči njegov zapis u knjizi *Dječji pisci o sebi*, te poslužilo kao neiscrpan izvor inspiracije u pisanju pripovijetki i romana namijenjenih djeci i mladima. Djetinjstvo se u svim djelima prikazuje kao sveopće mjesto sreće i igre, no, kao što je to u radu i prikazano, sva ona ne prikazuju isključivo svijetlu stranu života, nego mladog čitaoca uspijevaju uvesti u ozbiljne egzistencijalne probleme pokazujući tako da život nije uvijek bajka. Najveći uspjeh postigao je njegov prvi roman za djecu *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* (1956) kojim je, uprkos potresnoj sceni smrti, ne tako često u romanima za djecu, osigurao simpatije čitalaca. Prvom zbirkom pripovjedaka *Patuljak vam priča* (1957) nastavio je u istom stilu ponovo u nju uključujući patuljke. Kroz lik dobrodušnog patuljka Zlatibora i nezaboravne glavne likove, u većini pripovjedaka ptice, prenio je najmlađima važne poruke. Nekolicina književnih kritičara Hromadžića u svojim radovima naziva *bosanskim Andersenom* što se pokazuje kao itekako opravdano, a o tome smo i u radu više govorili. Sve su njegove priče, baš poput Andersenovih, veoma uvjerljive, bliske djeci, a opet prepune životnih mudrosti iako su likovi patuljci i ptice ili ružno pače i vojnik olovnih nogu. Hromadžić je poput Andersena uz elemente fantastičnog jezikom bliskim djeci izrazio unutrašnji svijet likova i opisao njihove najdublje osjećaje. U njegovim djelima namijenjenim djeci vidljiv je utjecaj narodne književnosti, tradicionalnih bajki i legendi, a osobine njegovih likova veoma je lako pronaći i kod ljudi, bilo da se radi o onim dobrodušnim i veselim ili onim sebičnim i zlim. Roman *Okamenjeni vukovi* (1964) pripada žanru animalističkog romana, a kroz likove jelena

Srebrenka i njegove borbe sa sedam strašnih vukova autor se ponovo obraća najmlađim čitaocima prenoseći poruku o važnosti hrabrosti, upornosti, ali i mudrosti u životu. Kao dobro poznata stara tvrđava u rodnom selu koja je poslužila kao inspiracija za neka od djela, tako je i stara i njemu veoma draga planina Osječenica poslužila kao inspiracija za ovaj roman. Priča o srndaću koji stasava u najljepšeg i najsnažnijeg u šumi, strašnom čoporu vukova i vulkanu ostala je zapamćena kao legenda iz djetinjstva koju je on, kako kaže, *samo napisao*. I u središtu pripovijetke *Zlatorun* (1966) ponovo je životinja, ovaj put ovan zlatnog runa koji poput srndaća Srebrenka uči najtežu životnu lekciju, a to je da mu čovjek nije uvijek prijatelj. U istoimenoj zbirci radoznali dječaci okupljeni oko bake s nestrpljenjem slušaju njene priče, baš poput dječaka okupljenih oko Zlatibora. U radu smo se osvrnuli i na roman *Bistri potoci* (1972). Pričom o dječacima iz izviđačkih odreda koji nose imena narodnih heroja, Zdravka Čelara i Mahmuta Ibrahimpašića, s jedne i pričom o teškim ratnim godinama s druge strane, u romanu *Bistri potoci* Hromadžić je kroz veoma popularan žanr među najmlađim čitaocima - o dječijim drušinama, podsjetio na ideju borbe i jedinstva, važnost istrajnosti i na taj način odao počast herojima. Ovim romanom Hromadžić se odmaknuo od bajkovitih elemenata i iskoristio njemu dobro poznatu i blisku prošlost jer je i sam bio jedan od učesnika NOB-a. Analizirajući najvažnija Hromadžićeva djela koja su bila korpus ovog rada došli smo do zaključka da se svakim od njih on veoma vješto približio najmlađim čitaocima, koji su često najzahtjevnija čitalačka publika, uspjevši ih u isto vrijeme odvesti u neki drugi, izmaštani svijet, ali i nenametljivo im, ostvarujući interakciju s njima, prenijeti poruku da život nije uvijek bajka koju oni, poistovjetivši se s likovima, rado prihvataju.

U drugom dijelu rada bavili smo se metodičkim aspektima u djelima *Patuljak iz zaboravljene zemlje*, *Patuljak vam priča* i *Bistri potoci*. Riječ je o djelima koja su oduvijek bila rado čitana među djecom i mladima i kao takva odgajala buduće čitaoce. Cilj je bio predstaviti neke metodičke mogućnosti i prijedloge kroz istraživačke zadatke koji će učenike potaknuti da više istražuju i otkrivaju do tada nepoznato. Uzevši u obzir karakteristike zajedničke za sva njegova djela namijenjena prvenstveno djeci poput jednostavnog stila, slikovitog jezika, bajkovitih prostora, radoznalih junaka željnih pustolovine, onih upornih i hrabrih koji ne posustaju niti pred najvećim preprekama jasno je zašto je Hromadžićevo djelo i dan-danas prisutno na časovima književnosti, ali i rado čitano iako je od objavljivanja romana *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* prošlo više od šest decenija. Pisac koji je cijeli svoj život posvetio najmlađima stavljajući sebi u

zadatak da im kroz književnost prenese važne poruke i koji je radom u izdavaštvu Sarajevo postavio u centar južnoslavenske književnosti za djecu i omladinu veoma je važan i stoga je i bio predmet ovog diplomskog rada.

Bibliografija

- Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Svjetlost, Sarajevo, 1965.
- Hromadžić, Ahmet, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1972.
- Hromadžić, Ahmet, *Okamenjeni vukovi u: Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Hromadžić, Ahmet, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje u: Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Hromadžić, Ahmet, *Patuljak vam priča*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Hromadžić, Ahmet, *Zlatorun*, Bosanska riječ, Sarajevo, 1998.
- *Dječji pisci o sebi*, urednik: Ahmet Hromadžić, Veselin Masleša, Beograd, 1963.

Literatura

- Abot, H. Porter, *Uvod u teoriju proze*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Andrić, Milka, *Metodički prilazi književnoumetničkom delu, knjiga 2*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2002.
- Bazdulj, Muharem, *Hromadžić: Pisac zaboravljene djece*, Oslobođenje, KUN, 21. juni 2018.
- Betelhajm, Bruno *Značenje bajki*, Prosveta, Beograd, 1979.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983.
- Crnković, Milan, *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- Diklić, Zvonimir, *Književni lik u nastavi : metodičke osnove za interpretaciju književnog lika*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
- Dizdar, Mak, *Panorama savremene bosansko-hercegovačke proze*, Udruženje književnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1961.
- *Dječija književnost naroda i narodnosti BiH* (studija), Dječija književnost naroda i narodnosti u 20 knjiga, br. 20, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Drndarski, Mirjana, *Narodna bajka u modernoj književnosti*, Nolit, Beograd, 1978.

- Džanko, Muhidin, Kunić, Mirsad, *Sva moja lektira 1*, Hercegtisak, Široki Brijeg, 2004.
- Džanko, Muhidin, *Filipove frajle: studije i interpretacije iz teorije i povijesti metodike nastave književnost*, Bosanska riječ, Tuzla, 2010.
- Hameršak, Marijana, Zima, Dubravka, *Uvod u dječju književnost*, Leykam, Zagreb, 2015.
- Idrizović, Muris, *Književnost za djecu u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1976.
- Idrizović, Muris, Jeknić, Dragoljub, *Književnost za djecu u Jugoslaviji*, Književna zajednica Drugari, Sarajevo, 1989.
- Idrizović, Muris, *Književnost za djecu*, Savez društva prosvjetnik radnika BiH, 1998.
- Idrizović, Muris, *Pregled književnosti za djecu u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1983.
- Kadić, Rašida, *Djetinjstvo u bosanskohercegovačkoj priči*, Bosanska riječ, Tuzla, 2010.
- Kajan, Ibrahim, *Razvojni oblici dječjeg bosanskohercegovačkog romana*, Zalihica, Sarajevo, 2008.
- Katnić-Bakaršić, Marina, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budapest, 1999.
- Kukić, Đana, *Romanesknja i pripovijedna proza Ahmeta Hromadžića*, Bosanska riječ, Tuzla, 2007.
- Lešić, Zdenko, *Jezik i književno djelo*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
- Marjanović, Voja, *Lice i naličje dečje književnosti*, Bagdala, Kruševac, 1979.
- Murtić, Edina, *Drama u školi*, DES doo, Sarajevo, 2010.
- Murtić, Edina, *Umjetnost pripovijedanja Branka Ćopića*, University Press, Sarajevo, 2016.
- Rosandić Dragutin, *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu: roman*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.
- Rosandić, Dragutin, *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu: narodna književnost - proza*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.
- Rosandić, Dragutin, *Metodički pristup romanu*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevom, 1972.
- Stojanović Branko, *Dva romana Ahmeta Hromažića u: Repertorijum: ogledi i kritike o književnosti za djecu*, Svjetlost, Sarajevo, 1979.
- Todorov, Cvetan, *Uvod u fantastičnu književnost*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

- Turjačanin, Zorica, *Ključevi zlatnih vrata*, Glas, Banja Luka, 1978.
- Urošević, Vlada, *Tolkinova vilinska saga* (predgovor) u: *Gospodar prstenova I deo - Družina prstena*, Dž.R.R.Tolkin, Nolit, Beograd, 1981.